

O MEDSEBOJNEM JEZIKOVNEM VPLIVANJU SLOVANOV IN MADŽAROV

Predniki Madžarov, ki so prišli na ozemlje sedanje Madžarske in sosednjih predelov konec 9. stol., so našli tam slovanska plemena in ostanke drugih ljudstev. Novo zemljepisno in narodnostno okolje in novi zgodovinski pogoji so močno vplivali na Madžare, nosilce ugrofinskega jezika s primesjo staroturških in nekaterih iranskih prvin. O tem priča obogatitev madžarskega besedišča s številnimi novimi besedami. Največ besed se je pri tem sprejelo v madžarščino iz slovanskih jezikov, kar je v splošnem posledica dejstva, da so se Slovani zlili z Madžari.

Večina madžarskih slavizmov je iz 10.—13. stol. Pred tem so bile v madžarščino sprejete samo posamezne besede iz jezika vzhodnih Slovanov, in sicer v času, ko so Madžari prebivali v stepah vzhodne Evrope. S svojim besediščem so slovanski jeziki vplivali na madžarskega tudi v poznejših stoletjih, čeprav ne vedno enako močno. Tudi to nam potrjuje veliko število slovanskih prvin v madžarščini. Po statistiki na podlagi kratkega etimološkega slovarja, ki ga je sestavil Géza Bárczi (*Magyar szófejtő szótár*, Budimpešta 1941) je odstotno razmerje posameznih etimoloških plasti madžarskega besedja naslednje:

1. prvotnih ugrofinskih ali svojstvenih madžarskih (npr. onomatopejskih ali otroških) besed	46,3 ‰
2. slovanskih sposojenk	12,4 ‰
3. nemških sposojenk	7,3 ‰
4. turških sposojenk	6,5 ‰
5. latinskih in grških sposojenk	5,8 ‰
6. romunskih in francoskih sposojenk	2,1 ‰
7. besed z nejasnim izvorom	18,1 ‰ (!).

Seveda je v Bárczev etimološki slovar zajet samo del madžarskih besed, vendar zadostuje za statistično obdelavo. V veliki monografiji Istvána Kniezse (*A magyar nyelv szláv jövevényszavai = Slovanske sposojenke madžarskega jezika*, 1955) je 550 besed n e d v o m n o slovanskega izvora, rabljenih ustno in pisno v sodobnem madžarskem knjižnem jeziku. Pač pa je veliko več narečnih slovanizmov, posebno v madžarskih narečjih, sosedih slovanskim jezikom.

Madžarščina si je izposojala skoraj iz vseh slovanskih jezikov. Pravilneje kot o slovanizmihi bi bilo treba govoriti o sposojenkah iz posameznih slovanskih jezikov; toda ker so si slovanski jeziki zelo blizu, dostikrat ni mogoče določiti, iz katerega slovanskega jezika je bila ta ali ona beseda dejansko sprejeta. Pri določanju izvora posameznih madžarskih slovanizmov še največ pomagajo fonetična dejstva, čeprav se upošteva tudi pomenska merila, kronološka, jezikovno-zemljepisna in kulturno-zgodovinska. Ugotovljeno je npr., da v slovarju madžarščine tvorijo slovanizmi določenega področja kulture, gospodarstva, obrti in drugih oblik človeške dejavnosti po večini strnjene skupine, ne pa pisano zmes iz različnih izvorov.

Slovanizmi državnega življenja in pravne ureditve so sposojeni iz južno-slovanskih jezikov, najpogosteje iz stare hrvaščine: *asztalnok* = služabnik na kraljevem dvoru, dvorni točaj (prim. *stolnik*); *baj* = zlo, dvoboj; *bajnok* = šampion, dvobojevalec; *dolog* = opravek, obveza; *kaloda* = klada za ujetnika; *pecsét* = pečat; *tömlöc* = temnica, ječa; *zálog* = zalog; verjetno gre sem tudi *király* = kralj. Tudi izrazi krščanske vere prihajajo iz jezika južnih Slovanov zahodnega in (redkeje) vzhodnega obreda. Tako iz jezika Slovencev ali Hrvatov kot zahodnih kristjanov: *apáca* = redovnica; *bérmál* = birmati; *pilis* = tonzura (prim. slov. *pleša*); *pokol* = pekel. Iz jezika Bolgarov in Srbov pa so: *diák* = pisar, sekretar, učenec, študent; *kereszt* = križ; *pap* = pop, duhovnik; *szombat* = sobota.

Tudi poljedelsko izrazje je večinoma iz južnoslovanskih jezikov: *járom* = jarem; *gabona* = žito; *lencse* = leča; *tök* = tikva; *zab* = krma, zobanje, oves. Pač pa so besede, ki se tičejo košnje in spravila sena navadno iz slovaščine: *petrence* = stog (prim. slovensko *petro*); *asztag* = stog; *kazal* = kopica (prim. kozolec); *kasza* = kosa; *kalapál* = klepati; *széna* = seno; *villa* = vile. — Med besedami iz družinskega življenja in z dejavnega področja žensk je precej bolgarizmov: *mostoha* = mačeha; *pest* = peč, *nyüst* = ničnice (pri statvah); *pemete* = pečno omelo.

Ob upoštevanju fonetičnega, pomenskega in drugih meril je mogoče naštetih še naslednje skupine slovanizmov v madžarščini: iz bolgarščine: *bolgár* = Bolgar; *mezsgye* = meja; *rozsa* = rja; iz srbohrvaščine: *betyár* = razbojnik (prim. sh. bečar); *csata* = bitka; *csatorna* = prekop, kanal; *csizma* = škorenj; *csizmadia* = škornjar; *gatyá* = platnene kmečke hlače; *golyva* = golša; *huszár* = gusar, razbojnik, huzar; *inas* = vajenec; *kamat* = obresti; *paprika* = paprika; *sétál* = šetati se; iz slovenščine: *mozsár* = možnar; *túr* = čir, tvor; morda tudi *hajdina* = ajda; *murva* = mrva; *darab* = kos (prim. *drobec*); *maláta* = slad (prim. *mlato*); *pad* = klop, podstrešje (prim. *pod*); *olaj* = postno maslo (prim. *olej*); *parittya* = prača; *patkány* = podgana idr.

Podobno je mogoče navesti primere še iz drugih slovanskih jezikov. Tu naj bo še nekaj primerov, ki jim ni mogoče določiti natančnejšega slovanskega izvora: *cser* = cer; *dézsá* = deža; *kovács* = kovač; *oláh* = vlah, Romun; *pajta* = šupa; *pénz* = denar (prim. *penezi*); *szobor* = kip; *vitorla* = jadro. Ti izrazi so prišli v madžarščino iz kakega južnoslovanskega jezika. Iz severnoslovanskih jezikov so pač *akó* = vedro, prim. slov. *okovana* (*posoda*); *babona* = babjeverstvo; *garmada* = grmada, kup idr. Iz slovanskih jezikov, ki so prvotno *tort* in *tolt* spremenili v *trat* in *tlat*, so *drága* = drag; *kalász* = klas.

Popolnoma nemogoče je določiti natančni izvor iz posameznih skupin slovanskih jezikov naslednjim (in še mnogim drugim) besedam: *abrak* = konjska krma, obrok; *abroncs* = obroč; *bárány* = jagnje; *bolha* = bolha; *borotva* = britva; *család* = družina; *cseléd* = služabništvo, služkinja, hlapec; *déd* = praded; *galamb* = golob; *kása* = kaša; *kolbász* = klobasa; *len* = lan; *mák* = mak; *medve* = medved; *német* = Nemec; *patak* = potok, rečica; *pók* = pajek; *raj* = roj; *rák* = rak; *rozs* = rž; *szilva* = sliva itd. V posameznih primerih je mogoče misliti na večkratno izposojno iz različnih slovanskih jezikov.

Med madžarskimi besednimi slovanizmi prevladujejo samostalniki. To je pričakovano. Nekaj pa je tudi pridevnikov in glagolov: *buja* = bujen, sladostasten; *debellá* = poln, debel, neroden (o ženski); *néma* = nem; *ritka* = redek; *szabad* = svoboden; *szent* = sveti; *suta* = brezrožen; *tiszta* = čist; *tompa*

= top; *kapál* = kopati; *keresztel* = krstiti; *kuruzsol* = čarati; *gázol* = gaziti, prepeljati se; *vádol* = obdolževati; *varázsol* = vražiti. Slovanski samostalniki so večasih sprejeti ne v imenovalniku edninskega števila: *nyűst* iz stbolg. *ništi*; *olasz* = Italijan iz *vlasi*; *veder* iz *vědrъ*. Prevzemala se je vedno oblika, ki je bila v živem govoru najpogostnejša. Pridevniki so prevzeti večinoma v obliki ženskega ali srednjega spola, redko v obliki moškega. Slovanskim glagolom se je dodajala madžarska glagolska pripona *-l*.

Slovanizmi madžarskega jezika so za zgodovinarja slovanskih jezikov dragoceno gradivo. Zgodnje madžarske izposojenke prevzemajo polglasnika jor in jer kot *u* in *i*: *muh* > *moh* = mah; *igric* = igrc; *tiszt* = dolžnost, častnik; *ruzs* > *rozs* = rž. Na koncu besede sta jor in jer ob tem času že izginjala; sled sta pustila samo v posameznih madžarskih slovanizmih.

Ker sta nosna *o* in *e* v X.—XI. stol. v večini slov. jezikov postala ustna, nam madžarski *on*, *un*, *en* ali — pred ustničnimi zaporniki in zobnimi priporniki — *am*, *om* povedo, da niso bili sposojeni po tem času. Prim.: *abroncs* = obroč; *bolond* = norec; *donga* = doga; *dorong* = drog; *galamb* = golob; *gerenda* = bruno (prim. *greda*); *gerendely* = gredelj; *gomba* = goba; *goromba* = grob, -a, -o; *konkoly* = kokolj; *korong* = krog (lončarski); *munka* = delo (prim. *muka*); *parancsol* = ukazovati (prim. sh. *poručiti*); *péntek* = petek; *rend* = red; *szombat* = sobota; *szomszéd* = sosed; *tompá* = top. Itd.

Do povedanega je prišla na podlagi svojih raziskav vrsta rodov madžarskih in nemadžarskih raziskovalcev. Prvo avtoritetno sintezo madžarskih slovanizmov je napravil F. Miklošič (Die slavischen Elemente in Magyarischen = Slovanske prvine v madžarščini, Dunaj 1871). Po Miklošiču se je madžarska leksikografija obogatila s celo vrsto zgodovinskih in narečnih slovarjev. Tako je bilo treba spet dobiti pregled nad celoto slovanizmov v madžarščini. To so Storili Oszkár Asbóth, János Melich, István Kniezsa, od sodobnikov pa Elemér Móór, László Hadrovics in drugi. Tega dela so se lotevali zato, ker je za madžarsko zgodovinsko jezikoslovje silno važno. Ugrofinski jeziki so si po sorodnosti zelo daleč, madžarski in finski npr. tako kot slovenščina in portugalščina (ali švedščina, albanščina, grščina, perzijsčina). Zato je zgodovinsko madžarsko fonetiko (posebno samoglasnike) mogoče vzpostaviti samo na podlagi ujemanj, kot so: slovansko *bob* > stmadž. *bob*, madž. *bab*; slovansko *milost'* > stmadž. *miloszt*, madž. *malaszt* itd.

Ker je preučitev madžarskih slovanizmov tako zelo važna za madžarsko zgodovinsko jezikoslovje, je v nekem smislu mogoče reči, da je slavistika skoraj narodna madžarska disciplina. Doseženi so že precejšnji uspehi, toda treba bo še nemalo dela. Tako še niso obdelani slovanizmi vojaškega slenga prve svetovne vojne. Prav tako niso zbrani čehizmi, slovakizmi, ukrajinizmi, srbohrvatizmi in slovenizmi, prevzeti po 1918—1919 v madžarska narečja na Čehoslovaskem in v Jugoslaviji; podobno je z ukrajinizmi in rusizmi v zakarpatski Ukrajini po 1945. Za taka preučevanja je zadnji čas zaslužna stolica madžarske filologije na novosadski univerzi. Prav tako še ni dovolj preučen vpliv jezika na povojno madžarščino, posebno časopisno. Treba bo prav tako etimološko raziskati najnovejše narečne slovarje madžarskega jezika. Pa tudi ko bo kdaj vse to opravljeno, ko bo zbrano gradivo sistematizirano s stališča fonetike, oblikoslovja, besedotvorja in zgodovinske slojevitosti, delo še ne bo končano.

Slovanski jeziki so vplivali na madžarščino tudi z morfemskim sestavom svojih besed (kalkiranje) in s sintakso. Tako je morfemsko iz slovanščine pre-

vedeno nemalo izrazov krščanske vere: *feszület* = razpelo (prim. madž. *feszít* = razpeti, *feszül* = biti razpet); *húshagyó* = mesopust (*hús* = meso, *hagy* = pustiti); *húsvét* = vuzem, tj. velika noč (*vesz* = vzeti); *nagyhét* = veliki teden, *nagycsütörtök* = veliki četrtek, *nagypéntek* = veliki petek (madž. *nagy* = velik). Da slovenski vuzem izhaja iz *mesovzam* (= vzetje mesa), dokazuje ne le slična krajšava *mesopust* > *pust*, temveč tudi madž. *húsvét*, napravljeno po slovensko-kajkavskem vzorcu. Docela verjetno se zdi, da je tudi madž. *ünnep* (= praznik) nastal s kalkiranjem sh. blagdan-a, ki je prvič zapisan v glagolskem spomeniku 14. stol. in je prvotno pomenil dan, ko je cerkev dovoljevala jasti mesno, tj. nepoštno hrano; madž. *ünnep* sestoji iz *üd(it)* = posvežiti, okrečiti, *üd(ül)* = posvežiti se, okrečiti se ter *nap* = dan.

* * *

Kako pa je z madžarskimi besedami v slovanskih jezikih? Veliko jih je v jeziku prebivalcev, ki so bili do 1918/19 v sklopu ogrske države. Posebno številni so madžarizmi v zakarpatski ukrajinščini, v vzhodnih slovaških narečjih, v prekmurščini, v kajkavščini in vojvodinski štokavščini. Na druga narečja teh jezikov je madžarščina vplivala manj. Nekaj madž. besed je najti tudi v češčini, poljščini in ruščini. V besedišču sodobnega slovenskega knjižnega jezika jih je le nekaj. V Tomšičevem Slovensko-nemškem slovarju (1966) so taka naslednja gesla: *baržun*, *betežen*, *bunda*, *golaž*, *huzar*, *kočija*, *lopov*, *pajdaš*, *rovaš*, *soba*, *tokajec*, *tolovaj* itd. Ali so v slovenski knjižni jezik ti izrazi prevzeti neposredno iz madžarščine ali pa so posredniki prekmurščina, kajkavščina, sh. knjižni jezik ali celo nemščina, bo treba šele ugotoviti.

Kako močno je madžarščina vplivala na prekmurščino, kaže Fliszárjev madžarsko-slovenski slovar (*Magyar-vend szótár*, Budimpešta 1922), ki v splošnem odraža besedišče starih prekmurskih pisateljev. Med madžarizmi Fliszárjevega slovarja niso samo samostalniki, temveč tudi glagoli in pridevniki in celo en števniki. Prim.: *baga* = ostanke tobaka na dnu pipe; *baja* = nesreča, zlo; *bakancsi* = nerodni vojaški čevlji; *barát* = menih (prim. brat); *bogrács* = kotliček; *bojtár* = pastirček; *butor* = pohišstvo; *bin* = greh, zločin; *csalárni* = varljiv, goljufiv; *csárda* = krčma; *csempész* = tihotapec; *csonta* = kost; *deres* = serast (o konju); *divat* = moda; *engedűje* = pustiti; *gyezero* = tisoč; *fejta* = vrsta; *gazda* = gospodar; *gula* = čreda; *hintőv* = vrsta kočije; *her* = sloves, slava; *hitváni* = zanič; *katona* = vojak; *kődös* = berač; *lengyel* = Poljak; *ménes* = konjska čreda; *nemesnyák* = dvorjan; *uriás* = velikan; *oroszlán* = lev; *ország* = dežela, država; *pipacs* = poljski mak; *ponty* = krap; *rúd* = olje; *sas* = orel; *sáska* = kobilica; *sólyom* — sokol; *szabó* = krojač; *szakále* = brada; *szara* = golenica, škornjica; *táltos* = pravljični konj; *tanács* = nasvet; *zongore* = klavir itd. — Ni dvoma, da se veliko naštetih besed ne uporablja več v živem besedišču prekmurščine, toda za zgodovinsko slovnico tudi taki primeri niso nezanimivi.

Madžarizmi v slovanskih jezikih že dolgo zanimajo raziskovalce. Že M. Pohlín je slovenske besede vzporejal z madžarskimi v svojem *Slovanskem besedišču* (*Glossarium Slavicum*, Dunaj 1792). Znanstveno preučevanje teh problemov pa se začel z Miklošičevo knjigo *Tujke v slovanskih jezikih* (*Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*, Dunaj 1867). 1870 je izšla v Brnu obširna monografija A. Matzenauerja *Cizí slová ve slovanských řečech* (*Tuje besede v slovanskih jezikih*). Miklošič in Matzenauer sta skušala zajeti vse možno

gradivo in tako opozoriti na probleme, ki bi jih bilo treba natančneje preiskati. Po kratkem času se je res začelo samostojno raziskovanje madžarskih prvin v posameznih slovanskih jezikih in skupinah. S tem se je ukvarjala vrsta madžarskih in slovanskih znanstvenikov. Primerno sedanji stopnji etimološke vede pa so obdelani madžarizmi v slovanskih jezikih samo za redke slovanske jezike, pa tudi tu končana dela niso še vsa objavljena. (Prim. vendar Gyula Décsy: *Die ungarischen Lehnwörter der bulgarischen Sprache* (Mardž. sposojenke bolg. jezika), Wiesbaden 1959.)

S področja preučevanja prekmurskega narečja so posebno dragocena dela slovenskega znanstvenika na Madžarskem, Avgusta Pavla (*A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana* = *Fonetika slovenskega narečja Cankove, Budimpešta 1909, idr.*). Njegovo dejavnost je primerno ocenil v svojih člankih Vilko Novak. Toda veliko nalog je še nerešenih. Dobro bi bilo mikrofilološko obdelati besedišče stare prekmurske slovenske književnosti, zbrati žive madžarizme sodobne prekmurščine, poiskati in vsestransko raziskati rokopis velikega prekmurskega slovenskega slovarja Jánosa Fliszárja (natisnjen je le del tega slovarskega gradiva). Na podlagi vsega povedanega bi bilo zaželeno napisati zgodovinsko-etimološko monografijo o usodi madžarizmov v prekmurščini. Tako obširnega dela se seveda ne more lotiti vsak slovenist, temveč le tisti, ki govori prekmurščino kot materni jezik in poleg tega pozna madžarščino ter je izveden v madžarskem zgodovinskem jezikoslovju. To so velike zahteve, zato pa bo večja tudi cena opravljenega dela.

Franč Zadavec

GLAVNI LEPOSLOVNI TOKOVI V SLOVENIJI MED PRVO IN DRUGO SVETOVNO VOJNO*

I

Ob koncu prve svetovne vojne je bilo v slovenskem leposlovju več stilnih smeri. Ivan Cankar (1876—1918) je bil pravkar končal *Podobe iz sanj*, vrhunsko delo slovenskega simbolizma v prozi. Impresionizem, čeprav ne več v prvotni obliki, je živel še naprej v Župančičevi (1878—1949) poeziji in pri nekaterih njegovih in Murnovih (1879—1901) učencih. Na realizem in naturalizem je vplivala moderna, zlasti impresionizem in simbolizem, le katoliški pisatelji so vztrajali pri »idealnem« realizmu. Futuristična poetika je prodrla v slovensko poezijo že leta 1910 in nadomestila mehko podobo vodne gladine s »ploščo jekleno« (Anton Debeltjak, 1887—1952), ekspresionizmu pa je utiral pota tudi Oton Župančič z vesoljsko razsežnostjo in vizionarnostjo, hkrati pa je v enem delu katoliške poezije med vojno zaživela barva z duhovno simboličnimi učinki.

Navrstvena kriza, ki je po vojni zajela evropskega človeka, je tudi v slovenskih književnikih nakopila tesnobo in terjala razrešitev. Eni so mislili, da

* Predavanje slovenskim učiteljem in profesorjem v Trstu aprila 1967.